
МЕДИИ И КОМУНИКАЦИИ НА 21. БЕК
21ST CENTURY MEDIA AND COMMUNICATIONS
5/2021

DOI: 10.54664/SDYD2347

Юлия ВЛАДИМИРОВА*

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

**ПОПУЛЯРНА КУЛТУРА, ПОЛ И ДЪРЖАВЕН СОЦИАЛИЗЪМ:
СПИСАНИЕ „ЖЕНАТА ДНЕС“¹**

Julia VLADIMIROVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

**POPULAR CULTURE, GENDER AND STATE SOCIALISM:
ZHENATA DNES MAGAZINE**

Abstract: This article deals with the discourse of popular culture during the state socialism in Bulgaria and especially with the media aimed at female audiences. The *Zhenata dnes* (*The Woman of Today*) magazine is a starting point for the topic of what are the concepts of gender within socialism and are they changing. During the Cold War, there was a widespread belief that media were a direct reflection of narrow ideological norms. However, the example of *Zhenata dnes* clearly outlines the permeability and flexibility of topics related to the emancipation of women. The magazine openly publishes letters from readers, as well as analyses criticizing the government for the unhappy fate of women. Dissent, feminism and Western themes. The magazine was disliked and warned in the period 1966–1980 that it had gone beyond the ideologically acceptable limits, but nevertheless it still exists. How did popular media targeting women create their image in the society of that time? How did the government want to build their image and how is it achieved in the magazine, thanks to the progressive positions of its editors and authors?

Keywords: socialism, state socialism, emancipation of women, feminism, rights, women, criticism.

По какъв начин се трансформира ситуацията на жените след 1989 г. – през 90-те години и след това с влизането на България в Европейския съюз, е важна съпоставка, защото тя би могла да отличи промяната от една икономическа система към друга и отражението на тази промяна върху взаимодействието между половете. Жените, както и мъжете са преките актьори в прехода от различни политически системи. Интересно е да се погледне какво се случва, когато една основните линии на държавния социализъм за равенство между половете вече не е задължителна. Тогава какво превзема публичния дискурс? Как той започва да се отделя от

---

* **Юлия Владимирова** – докторант, СУ „Св. Климент Охридски“, e-mail: jule.vladimirova@gmail.com

¹ Статията е преработена версия на доклад, изнесен в рамките на международна научна конференция (29.–30.10.2020), провела се в рамките на научноизследователския проект „Медийната система и журналистическата култура в България (Изследване в светлината на трите модела за отношенията медии – политика на Халин и Манчини)“. Проектът се осъществява от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и е финансиран от Фонд „Научни изследвания“ по договор № КП-06-Н35/6 – 18.12.2019 г.

създадените тенденции между половете от предишния социалистически режим? Според Ана Лулева жените са големите губещи от първото десетилетие на постсоциалистическа трансформация и те понасят най-големите стереотипи (Luleva, 2016: 91) Според Лулева 90-те години са най-сексистки спрямо жените, защото вниманието върху отношенията между половете напълно е липсвало, също така и защото не е имало достатъчно граждански женски организации, които да поставят публични въпроси и да водят дебати за ситуацията на жените.

Темата за правата на жените и равноправието на половете продължава да е актуална в световен мащаб и днес, макар под друг ъгъл, различен от този през 90-те години на 21 век и различен от този в годините на социализма. Виждаме как в Латинска Америка все повече жени излизат на многохилядни шествия, искайки нов ред на мястото на ожесточения патриархален модел на държавите от региона. Един от знаковите големи протести в Чили през декември 2019 г. мобилизира много жени по света да си зададат въпроса за насилието у дома. Една от песните на чилийския феминистки колектив Las Tesis – “The Rapist is You”, се превърна дори в глобален химн.

Въпросите за трансформацията по отношение ролята на жените в обществото в постсоциалистическа България е много важен и заради факта, че той може да открие прогресивните идеи по отношение на жените по време на държавния социализъм и неговите неуспехи в реализирането на това жената да бъде наистина равноправен член на обществото. След прехода пък изглежда, че не е пречка да има много жени, които съчетават власт и кариера, но все още се робува на стереотипи за жената домакиня, жената майка, жената на мъжа.

В условията на държавен социализъм обаче властта позволява трансформация в обратна посока – от патриархалните полови роли, характерни за жената в България преди 9 септември 1944 г., към еманципиращи роли. Това се дължи най-вероятно на факта, че все пак за социалистическата система равноправието като такова е от централно значение. Заради това властта е била склонна действително на работи в посока еманципацията на жените, особено, когато движещите сили идват от активистки социалистки, които са представляли развитието на женската ситуация и борба на световно ниво и конгреси не само в държави от социалистическия лагер, а също така и в западни капиталистически страни.

На двата основни въпроса от изследването – защо и как се променя образът на жената в една социалистическа медия, отговорите не са еднозначни. Някои от тях препращат към това, че жените са активни политически да търсят сметка за собствените си социално-икономически проблеми и се възползват от това, че политическа система на държавния социализъм позволява равенството да бъде водеща идеология за напредъка на комунистическото общество. Доколкото това равенство се е осъществило и предишният строй е фалирал през 1989 г. с по-малко патриархални отношения между половете, е задача, която би била обект на друго изследване.

Би било важно да се проследи как популярна медия за жени, каквато е сп. „Жената днес“, е маркирала промените в джендър стереотипите в самите рамки на държавния социализъм, които очевидно не са имали монументален и застинал характер. Днес виждаме кампании срещу демографската криза, които си служат с метафората на тигана, за да сигнализират, че жените е добре да си знаят мястото зад/ пред тигана и да раждат. В сп. „Жената днес“ от 60-те години на 20. век четем текстове, които предизвикват мъжете да се включат по-активно в ролята си на бащи и че не е толкова страшно да дават грижата си за децата и да сменят пелени (Ghodsee 2017: 17–36).

Примерът, който Годзи дава, е с юлският брой на „Жената днес“ от 1968 г., където на две страници са публикувани много фотографии на бащи с техните деца, както и текст, който да привлече аудиторията към грижата на бащата, който трябва да бъде включен в отглеждането на детето. Серията фотографии с текст се казва „Бащи“. Идеята, че „преди“, „някога“ всичко това е било отговорност само на майката, но „днес“ вече бащите носят също така отговорност.

Брой 10 за 1984 г. пък излиза с корица, на която в сянка са изобразени мъж и жена, дефокусирани на заден план, и момиченце, което държи цветя отпред. А темата е: „Повторният брак“. Списанието дефинира още от корицата, че различни читателки, специалисти и експер-

ти, ще се включат в дебата за нещо, което е нормално да се случи на всяка жена в социалистическа България – да избере своя път (тоест, че пътят ѝ не е предначертан до живот с мъжа, за когото се е омъжила).

Дадените примери насочват вниманието именно към гъвкавостта в половите стереотипи на държавния социализъм. Това е изключително интересно и дава перспектива и към по-късните, постсоциалистически отношения между половете в страната.

Популярната култура, медиите според немския философ Теодор Адорно са начин да се прожектира определен свят върху гражданите, за да могат те да бъдат минимално готови за противопоставяне, съпротива или бунт срещу света, в който живеят (Adorno 1944: 55). Тоест популярните медии представят света такъв, какъвто той трябва да бъде, този свят, в който читателите/зрителите трябва да се огледат и с който да се идентифицират.

В този смисъл женските списания формират идентичности, каквито пазарът и съответната власт желаят. Както казва хонконгският професор по медии, комуникации и популярна култура Антъни Фунг (Fung 2010), културното потребление на жените създава, конструира и разпространява идентичности чрез въображаеми общности и моделиране на поведение. Освен това той счита, че жените гледат на „общностите“ като на подслон за връзка и утеха от емоционалните и релационните проблеми от реалния живот.

Женските списания в историята обаче са и тези, които събират на едно място критически статии и въпроси, свързани с женската ситуация и правата на жените и изобщо с женския активизъм, вслушването в гласовете на дейни жени или женски колективи.

Списания, насочващи към „женския въпрос“, е имало в България и преди 1944 г. Те могат да бъдат датирани от 40-те години на 19. век. Обикновено това са текстове, които отразяват ролята на жените в историята. Едно от първите списания за жени е „Женский свят“ – то е първото модерно, женско списание, целящи „гражданско“ и „патриотично“ възпитание на българските жени (Даскалова 2012: 56).

След идването на новия комунистически режим като основно женско списание с огромен тираж се появява „Жената днес“, което съществува и в наши дни. „Жената днес“ не е най-старото женско списание в България. Започва да излиза през 1945 г. Най-популярно е през 60-те, 70-те и 80-те години на миналия век, когато тиражът му е бил 500 000 копия на месец в България и 150 000 за Съветския съюз.

Списанието спокойно е можело да печата и 1 млн. екземпляра, ако тиражът му не е бил съзнателно ограничаван – заради лимита на хартия, която по онова време се е раздавала централизирано. Списанието става втората печатна медия в държавата по тираж и влияние след вестник „Работническо дело“.

Ако сравняваме „Жената днес“ като социалистическа женска популярна медия със същите издания в западните държави, то разликите са идеологически, но не и концептуални – всички женски списания „промотират“ полово дефинирана консумация – представя ни се свят, който определя нашата полова идентичност и ни дава „поле“, в което да разгърнем нейните характеристики. Обикновено женските списания са под мото, което е свързано с въпроси като „какво търсят жените“, „от какво се нуждае една жена“, „какво искат жените“...

Затова независимо от видовете власт женските списания формират обща идентичност на група хора, които трябва да бъдат поставени в общи интереси и обща консумация на стоки.

„Жената днес“ през годините е изглеждало по различен начин и е имало съвсем различни послания и стил. Различните главни редактори през годините също така оставят различни свои характеристики. През своите периоди женският журнал сменя своите идеологически посоки, свързани с отношението към женския въпрос и критичността към ситуацията на жените.

През 1965 г. главна редакторка на списанието става Соня Бакиш, която е съпруга на министър-председателя Станко Тодоров. По време на нейната работа като главна редакторка списанието поема на плещите си теми, които до момента са смятани за „табу“ в социалистическата реалност на страната. В годините между 1960–1980 под нейно ръководство списанието неведнъж си позволява доста „по-разкрепостени“ теми в своите анализи и коментари и пуб-

ликува текстове на читателки, в които се проблематизират въпроси, проблемни дори за западните капиталистически медийни издания на популярната култура по това време, като темата с хомосексуалността, двойната смяна в ролята на жените: освен професионалистки, също така и домакини след работа.

Ако в началото списание „Жената днес“ представя тежкия живот на жената на полето, в стилистиката на социалистическия реализъм, сталинистки стил, и участието на жените в развитието на земеделието, то през 60-те години можем да видим съвсем различни послания – прогресивни и неудобни за тогавашната власт. Самата власт заплашва редакционния екип на списанието, че все по-често на страниците му се появяват дребнобуржоазни анализи и теми – става дума за заплашително писмо лично от Тодор Живков, получено на 25-ата годишнина на списанието („Жената днес“, октомври 2020).

Интересно е как се стига до тази „свобода“: дали тя е дадена по „структурна“ линия, тоест заради позицията на Бакиш като съпруга на министър-председателя. Или тъкмо обратното – именно заради желанието на властта да се покаже като „пропусклива“ и „гъвкава“, желаеща да промени до голяма степен възгледите за ролите на мъжете и жените в социалистическото общество.

Според изследването на американската феминистка Кристен Годзи, противно на възприетите от времето на Студената война схващания за масовите социалистически женски организации, комунистическите лидери са много внимателни в конструирането на половите роли и използват женските списания като „форуми“, в които да се дискутират широко и отворено променящите се идеали на женствеността и мъжествеността (Ghodsee/ Mead 2017: 17–36).

Ще спра вниманието си върху няколко примера от списание „Жената днес“ (1945–1989). Макар в действителност да става дума за „домакинска“ преса, каквато е такъв род издание, все пак още от самото начало то излиза като „месечно обществено-политическо и културно-художествено списание“ на Българският народен женски съюз, по-късно на Комитета на демократичните жени в България. Можем да го определим като своего рода хибриден формат, принадлежащ както към популярната култура и всекидневието, така и натоварен с немаловажни общественополитически функции. Едно изследване за представянето на жените на страниците на списанието обаче задължително трябва да включва и поглед към конкретните периоди – 50-те, 60-те, 70-те и 80-те години, също и на цялостния контекст на социалистическата преса, доколкото тя е основният създател и генератор на тези функции, проводник на държавната идеология с нейния монопол върху онова, което се налага и възприема за „образ на жената“.

В ранните години на списанието виждаме героични образи на жената като „строителка“ на комунизма. Това може да се види в броевете на списанието между 1945 и края на 50-те. Текстовете и визиите са насочени към жената, която е представена предимно с нейния принос към обществото, не с личните ѝ интереси и практики. Тя е представена в образа на независима в социално-икономически аспект от патриархалния модел, който тогава все пак е доста силен (Стоичкова 2009).

Първите тиражи на списанието целят да оформят жената в нов образ – на новия строй. Той цели да снесе всички буржоазни остатъци от предишните модни и интелектуални тенденции в женската преса и да превърне жената в активен деятел и участник в трудовия процес, навлизайки и в досега мъжки професии („Жената днес“ 1949, бр. 5; „Жената днес“ 1950, бр. 6). В тази периодика жената е десексуализиран образ на работничката, на места този образ е андрогинен и не трябва да носи никакви послания за женственост. Работничката е основен социален субект на социалистическите преобразувания. Затова образът е в стила на социалистическия реализъм („Жената днес“: 1950, бр. 1; „Жената днес“ 1951, бр. 6)

След 60-те години на миналия и новите идеологически посоки на социализма и властта постепенно се излиза от този семпъл образ на жената – работничка и здрава, силна майка. В началото се прави опит да се съчетае едновременно труженичката и женствеността, а в по-късните години на 60-те жената постепенно излиза от полето и става по-градска, задават ѝ се модни хоризонти и изисквания за грим, прическа и консуматорски свят, който да обитава.

И макар списанието винаги да се придържа към стила на социалистическа популярна медия за жени, които трябва да съчетават и ролята на майки, на домакини и на силни професионалистките/труженички, в крайна сметка през 1967 г. на страниците на „Жената днес“ се появява голяма статия със заглавие „*Да отменим втората смяна!*“. Тази статия съвсем открито критикува домашния труд (който е втората смяна за жените, които се прибират от работа). Статията е написана въз основа резултатите от анкета за времето на работещите жени – това, което прекарват на работното си място, и времето, отделено в грижа за семейство, деца, домакинство.

„Едно социалистическо общество не може да допуска половината от неговите членове да изпитват сериозни и понякога непреодолими затруднения в стремежа си към обща култура, към по-висока професионална квалификация, в своите педагогически и семейни задължения. То не може да позволява преодоляването на тези трудности да става често пъти с цената на големи лични жертви и усилия.“

„Да отменим втората смяна на жените!“, „Жената днес“, 1967 (бр. 6)

Комитетът на българските жени, полагащ усилия за по-доброто положение на жената, работи в тясно сътрудничество със сп. „Жената днес“ и след Юлския пленум от 1968 г. разгръща по-широка модернизираща политика по отношение на равнопоставеността между мъжете и жените. Това става не без участието на жените активистки от Комитета на българските жени.

Кристен Годзи смята, че „макар че списанието публикува много статии, фокусирани върху жените като майки и работнички, активно изграждайки идеален тип социалистическа женственост, редакторите на „Жената днес“ са се опитали да прекроят джендър идентичностите, разбирайки, че те не са природни и фиксирани, но все пак нещо, което може да бъде променено през социалистическо образование за доброто на обществото.“ (Ghodsee/ Mead 2017: 35)

Следователно в контекста на годините на държавния социализъм и съществуването на този единствен силен женски медиен орган – „Жената днес“ (1945–1989), той може да бъде разглеждан не просто като списание за съвети за козметика и домакинство, но и като платформа, която променя и трансформира джендър позициите, които са изглеждали предпоставени в социалистическата идеология. Излиза, че самата власт е искала, с подкрепата на женските организации и активистките в тях, които са членували в международни, западни съюзи, свързани с ООН и т.н., да създаде гъвкавост в това жените да бъдат по-малко зависими от патриархалните норми и изисквания и да се борят за равнопоставеност и в този смисъл.

Често медиите от времето на социализма биват схващани в общ синхрон: като монолитни говорители на властта. Общите схващания и етикети могат да бъдат опровергавани единствено, когато показваме документи и архиви, които да онагледят пропускливостта за различни теми по време на държавния социализъм в България. Под злокобния образ на тоталитарното сякаш се губи възможността да предизвикаме дебат и да влезем в някакъв разрез, в който да погледнем социалните критики в рамките на самия държавен социализъм. Погледът към проблемите на жените в рамките на тази власт и то през най-масовото женско популярно списание очертава темата като много благодатна и освен това важна в търсенето на все по-адекватни и неемоционални анализи на времето на държавния социализъм. Затова смятам за нужно да се отбелязват прогресивните нюанси и моменти в борбата на смели жени, писателки, редакторки и активистки за подобряване икономическите условия на жените в общество, за което основната идеологическа линия минава през темата за равнопоставеността.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

Adorno 2001: Adorno, T. “The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture”. Routledge.

Deimel, Shubert 2016: Schubert, G., J. Deimel (eds). Women in the Balkans/Southeastern Europe. // Leipzig: Biblion Media. – <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/26664/1003402.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 2016

Fung 2010: Fung Anthony. Women's Magazines: Construction of Identities and Cultural Consumption in Hong Kong. // Taylor & Francis Online. - <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1025386022000001460>, 15.09.2010.

Ghodsee, Mead 2017: J., Ghodsee, K., Mead, J. Debating Gender in State Socialist Women's Magazines: the Cases of Bulgaria and Czechoslovakia. // History of Communism in Europe 8: 17–36 (2017).

Luleva 2016: Luleva, A. Post-socialist Gender Order in Bulgaria: Between State-socialist Legacy and EU Gender Regulations. // Deimel, J, G. Schubert (eds.). Women in the Balkans/ Southeastern Europe. Suedosteuropa Studien 79. 2016, (pp. 89–105).

Даскалова 2019: Даскалова, К. Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944 г. София: УИ „Св. Климент Охридски“ // **Daskalova 2019:** Daskalova, K. Zheni, pol i modernizacia v Bulgaria, 1878–1944: Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

Жената днес 1984: Жената днес, бр. 10, 1984. Повторният брак. // Zhenata dnes 1984: Zhenata dnes, br. 10, 1984. Povtorniyat brak.

Жената днес 1967: Жената днес, юни, бр. 6, 1967. Да отменим втората смяна на жените! // Zhenata dnes 1967: Zhenata dnes, yuni, br. 6, 1967. Da otmenim vtorata smyana na zhenite!

Жената днес, бр. 6, 1951. // Zhenata dnes, br. 6, 1951.

Жената днес, бр. 6, 1950. // Zhenata dnes, br. 6, 1950.

Жената днес, бр. 1, 1950. // Zhenata dnes, br. 1, 1950.

Жената днес, бр. 5, 1949. // Zhenata dnes, br. 5, 1949.

Жената днес (онлайн) 2020: Жената днес. 75 години „Жената днес“ – историята на най-дълголетното българско списание“. – <https://www.jenatadnes.com/redaktorski/75-godini-jenata-dnes-istoriyata-na-nai-dalgoalnetno-balgarsko-spisanie/?fbclid=IwAR3Fi07ZFZkpvVXMNlyWW9opZcFO7WzX5zBBQKY7nYudBIIDf-Gr-Z3t9y8> (24.03.2021). // „Zhenata dnes“ (onlayn) 2020: Zhenata dnes. 75 godini „Zhenata dnes“ – istoriata na nay-dalgoalnetno balgarsko spisanie“. – <https://www.jenatadnes.com/redaktorski/75-godini-jenata-dnes-istoriyata-na-nai-dalgoalnetno-balgarsko-spisanie/?fbclid=IwAR3Fi07ZFZkpvVXMNlyWW9opZcFO7WzX5zBBQKY7nYudBIIDf-Gr-Z3t9y8> (24.03.2021).

Стоичкова 2009: Стоичкова, Т. Жените в социалистическа България – образи и политика. // NotaBene, № 12, 2009. – <http://notabene-bg.org/read.php?id=124>. // Stoichkova 2009: Stoichkova, T. Zhenite v sotsialisticheska Balgaria – obrazi i politika. // NotaBene, № 12, 2009. – <http://notabene-bg.org/read.php?id=124>.